

PORADNIK DLA EDUKATORA

BURZA

SIERPIEŃ 2020 // OPRACOWANIE:
AGNIESZKA GREWLING-STOLC

WOLNOŚĆ – BRAK OGRANICZEŃ CZY ŚWIADOME OGRANICZENIA?

Miarą dobrego przywództwa jest przekonanie ludzi do robienia tego, czego chce lider. Jednak nie dlatego, że zostają do tego zmuszeni, ale dlatego, że sami tego chcą. To znak, że nie każdy, kto posiada władzę, jest jednocześnie przywódcą, a o charyzmie lidera mogą wypowiedzieć się jego podwładni, nie on sam.

Dwight Eisenhower

Konspekt ten, kierowany zarówno do nauczycieli, edukatorów, jak i rodziców, zawiera materiały, omawiające zagadnienie wolności z wielu perspektyw i na różnych poziomach. Jako punkt wyjścia do rozważań proponujemy "Burzę" Williama Szekspira, w której poszczególne postaci - Prospero, Ariel, Kaliban, czy Gonzalo - prezentują odmienne postawy względem zagadnień takich jak swoboda, władza, rewolucja czy państwo. Poniższe omówienia tematów i analizy fragmentów mogą posłużyć jako inspiracja do wnikliwego przepracowania z młodzieżą tego ponadczasowego i tak ważnego dzisiaj tematu wolności.

Materiał jest efektem warsztatów zorganizowanych przez Gdański Teatr Szekspirowski w ramach projektu SzekspirOn//line.

„BURZA” JAKO INSPIRACJA DO PRACY TWÓRCZEJ Z MŁODZIEŻĄ POD KĄTEM ASPEKTU WOLNOŚCI I OGRANICZEŃ.

TEMATY DO OMÓWIENIA:

- I. aktualność problematyki
- II. ponadczasowość bohaterów
- III. kontekst kulturowy i społeczny

POSTACI

Alonso – król Neapolu
Sebastian – brat Alonsa
Prospero – prawowity władca Mediolanu
Antonio – brat Prospera uzurpujący sobie prawo do władzy
Ferdynand – syn króla Neapolu
Gonzalo – szczerzy zwolennik Prospera w podeszłym wieku, doradca króla
Adrian i Francisco – możni panowie
Kaliban – syn wiedźmy
Trinkulo – błazen
Stefano – pijak, kamerdyner
Miranda – córka Prospera
Ariel – duch bosman
Sykoraks – wiedźma, matka Kalibana

WPROWADZENIE

Znajdujemy się na wyspie.
Wokół bezkresne morze.
Zabrał nas tu William Szekspir.
Za chwilę ujrzymy świat władzy.
W tym celu kilka postaci zostało zamkniętych na tajemniczym skrawku suchego lądu.

Co z tego wyniknie?
Zapewne BURZA...

WPROWADZENIE DO ZAGADNIEŃ Z ZAKRESU WOLNOŚCI, ODPOWIEDZIALNOŚCI I WŁADZY

TEMATY DO OMÓWIENIA:

- I. czym jest i po co nam wolność?
- II. autorealizacja

WOLNOŚĆ

Wydaje się, że odpowiedź na pytanie – czym jest wolność – nie stanowi żadnego problemu. Jednak gdy się nad tym głębiej zastanowić, to kategoria wolności wcale nie jest taka prosta do wyjaśnienia. Bo w końcu co to znaczy być wolnym? Móc wstawać o której się chce czy może jeść to, na co się ma ochotę? Najważniejsza jest możliwość określenia własnego wyboru i możliwość tego wyboru.

Każdy wybór wyraża wartość czynu. Człowiek podejmuje działanie i to wyraża jego wolność. Człowiek jest wolny bez względu na to czy czyni dobro lub zło (bo to on podejmuje decyzję i jest odpowiedzialny za swoje czyny).

PO CO NAM WOLNOŚĆ?

Wolność ma doprowadzić do realizacji samego siebie (wolność nie oznacza możliwości takiego lub innego wyboru lecz możliwość stawania się coraz bardziej sobą). Podejmując decyzje czy jakieś działania powinniśmy obrać jakiś jeden cel, dzięki któremu poczujemy się spełnieni.

Stawanie się coraz bardziej sobą można spełnić właśnie poprzez właściwe używanie swojej wolności, a także poprzez podejmowanie decyzji jej sprzyjających. Jeżeli działamy przeciwko sobie, to oddalamy się od naszego celu. Debatując o spełnianiu się nie można nie wspomnieć o autorealizacji.

AUTOREALIZACJA

Wolności jako zadanie, jako punkt do realizacji. Człowiek jest panem samego siebie, jeśli w pełni panuje nad sobą. Ale czy jesteśmy w stanie zapanować nad naszymi kaprysami, uczuciami, popędami?

Przykładowo widzimy w telewizji reklamę najnowszego telefonu/lodówki/samochodu, wówczas oczywiście mają na nas wpływ wszystkie zastosowane przez marketingowców sztuczki, które mają wywołać w nas pragnienie posiadania danej rzeczy. Następnie sami przekonujemy się, że faktycznie potrzebujemy nowego sprzętu i niejako usprawiedliwiamy swój wydatek. Kupujemy ze świadomością, że dokonaliśmy świadomego i mądrego wyboru. Tylko czy naprawdę to my go dokonaliśmy?

Czy możemy z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że jesteśmy wolni?

DWA ELEMENTY SKŁADAJĄ SIĘ NA WOLNOŚĆ:

— Odpowiedzialność: ja coś czynię, czyli odpowiadam za swoje czyny (bo jestem autorem własnych czynów). Odpowiadam za działania, które planuję wykonać, nie tylko za te, które wykonałam. Wolność nie oznacza spełniania ochoty, zachcianki.

— Konieczność życiowa: coś czego nie jestem w stanie przekroczyć, mogę tylko zaakceptować (np. skrajna konieczność życiowa – śmierć; kalectwo, posiadanie rodziców).

WOLNOŚĆ PSYCHICZNA - wewnętrzne poczucie bycia niezależnym,
które daje siłę i motywację do działania.

ANALIZA WYBRANYCH FRAGMENTÓW TEKSTU „BURZY” W. SZEKSPIRA:

TEMATY DO OMÓWIENIA:

- I. utopijne wyobrażenia świata według Gonzalo
- II. rewolucyjna historia Kalibana
- III. swoboda artysty w dążeniu Ariela do wolności
- IV. wolność, władza i samotność Prospero

WOLNE PAŃSTWO GONZALA

W wyobrażeniach utopijnych wyspa byłaby miejscem rajskiego wprost życia. Miejsce relaksu, spokoju, ciszy i bliskości przyrody. Panowałaby tu równość i sprawiedliwość. Zupełnie tak, jak przedstawia to marzyciel Gonzalo, stary dworzanin w akcie drugim:

*„W Rzeczpospolitej mej wszystkim na opak
Rządziłbym; handel znikłby całkowicie,
Sądu nie znano by nawet z imienia,
A także księzek, bogactwa, ubóstwa
I służby wszelkiej; umów, dziedziczenia,
Granic, ogrodzeń, upraw ani winnic,
Niczego zgoła; użytku metali,
Wina, pszenicy lub oliwy; przy tym
I żadnej pracy; każdy by próżnował;
Kobiety także, niewinne i czyste;
I żadnej władzy.*

(...)

*Rzecz każdą wszystkim dałaby Natura
Bez spoconego trudu. Zbrodnię, zdradę,
Miecz, włócznię, noże, działa i maszyny
Wojenne przegnałbym precz, a Natura
Sama obficie sypałaby plonem
Dla wyżywienia niewinnego ludu.*

(...)

*Tak doskonały byłby rząd mój, panie,
Że zbladłby Złoty Wiek.”*

Wizja Gonzala brzmi bardziej jak bajki starego gawędziarza, niż doświadczonego dworzanina. Szekspir budując swój dramat odbiega od stereotypu świata odosobnionego jako miejsca wiecznej szczęśliwości. Zabiera nas w miejsce przerażające, wręcz pustynne, pełne nieludzkich odgłosów, dziwnych stworzeń. W tak niesprzyjających okolicznościach przyrody rozgrywa się historia walki o władzę. W cieniu historii stricte politycznej można dostrzec trochę inną historię: poemat o wolności.

Szekspir stawia pytanie:

na ile jesteśmy w stanie żyć bez innych ludzi i bez tego, co stanowi istotę naszego indywidualnego jestestwa?

gdzie jest cienka linia naszej wolności i uzależnienia od innych?

KALIBAN, CZYLI HISTORIA REWOLUCYJNA

Jego imię zapewne nie przypadkiem nawiązuje do kanibala.

Słyszając, jak Prospero wzywa Kalibana, swego niewolnika, domyślamy się, że stanie przed nami człowiek/nie człowiek. Dziki. Syn wiedźmy Sykoraks jest prawowitym władcą tajemniczej krainy. Kiedy Prospero przybył na wyspę, ujarzmił Kalibana i przyuczył go do wykonywania najcięższych prac gospodarskich. Wyzysk?

Niewolnictwo?

Z drugiej strony Miranda, córka Prospera, uczyła tubylca posługiwania się atrybutem przynależnym człowiekowi cywilizacyjnemu, czyli mówienia. Wyposażony w tę umiejętność nie czyni z niej właściwego, według Mediolańczyków, użytku.

Od pojawienia się w scenie przeklina Prospera i Mirandę, rzucając pod ich adresem obelgi.

„Niech śmiercionośna rosa, którą matka

Zbierała kruczym piórem na moczarach,

Opadnie na was! Niechaj was wrzodami

Wiatr południowo-zachodni okryje!”

Czym jest mowa dla Kalibana? Patrząc na jego zachowanie można stwierdzić, że możliwość wypowiedzenia się, jest najsilniejszą jego stroną. Bez tego nie byłby w stanie wyrazić podstawowych potrzeb. Można przypuszczać, że uczył się posługiwania językiem, by przejąć broń wszechmocnego Prospera, którego jedno słowo potrafi rozpętać na morzu niszczycielską burzę. Jednak potwierdza się tu smutna reguła, że można nauczyć się mowy, ale nie można nauczyć się myślenia.

Podstawową cechą Kalibana jest kierowanie się intuicją, a nie rozumem. Stara się on jak może coś uknuć, wykoncypować. Jednak za każdym razem jest to zupełnie pozbawione jakiegokolwiek refleksji. Daje się zwieść dwóm Neapolitańczykom – Stefano i Trinkulo, wierzy bowiem, że dzięki ich pomocy obezwładni Prospera i uwolni się od niego. Ale jest jeszcze ta wrażliwa strona Kalibana. Tylko on na przykład słyszy muzykę Ariela i potrafi się nią należycie zachwycić. Jest niewolnikiem marzącym o wolności? Chyba jednak potrzebuje kogoś, kto będzie nim kierować. Jest zbyt gwałtowny i bezrefleksyjny, by samodzielnie rządzić wyspą. Prospero nazywa go swoim niewolnikiem. Jednak dla samego Kalibana ta niewola jest nieszczęściem tylko pozornym. Ponieważ w istocie jest w stanie żyć jedynie w ograniczeniach, które narzuca na niego książę Mediolanu.

ARIEL - SWOBODA ARTYSTY

Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że podobna relacja łączy Prospera z Arielem. Ten ostatni również domaga się co chwilę zwrócenia mu wolności. Chce jak najszybciej odsłużyć swoją „pańszczyznę” i wrócić do swobodnego życia, jakie należy się duchom wiatru. W momencie rozpoczęcia sztuki dobiega właśnie końca jego służba. Prospero kilkakrotnie zapewnia Ariela, że już wkrótce zwróci mu wolność, musi tylko przeprowadzić cały swój plan do końca.

Kim jest Ariel? Duchem. Jednak można w nim znaleźć postać artysty, który potrafi wcielać się w różne istoty, wywoływać burzę, mącić zmysły i czarować muzyką. Jako twórca właśnie stara się wywalczyć dla siebie jak najwięcej swobody.

Jednak jest kimś jeszcze - jedynym powiernikiem Prospera. Umie czytać w jego myślach, odgaduje w półsłowa wszystkie jego życzenia. Łączy ich specyficzna więź – jedno zawsze wie, co dzieje się z drugim. Co stanie się, kiedy duch powietrza odzyska w końcu upragnioną wolność? Zdaje się, że to poszukiwanie niezależności jest jedynie pozorem. Pozbawiony ograniczeń, nie będzie miał się przeciw czemu buntować. Bunt przeciwko władzy Prospera, wykonywanie jego poleceń z nieustannym podkreślaniem tymczasowości tej sytuacji - to wszystko wyzwala w Arielu kreatywność. Jest w istocie jedyną treścią jego życia. Kalibana zdarza się zobaczyć, kiedy zajmuje się sam sobą. Ariel zawsze wypełnia polecenia Prospera.

PROSPERO

Obalony podstępem księżę Mediolanu. Bardziej filozof, niż władca. Pogrążony całe życie w magicznych księgach spędził na wyspie wiele lat, czekając na zemstę. Zaplanował wszystko bardzo dokładnie. Perfekcyjna w swoim niszczyielskim żywiole burza sprawiła, że nikt z ocalałych rozbitków nie podejrzewał nawet, że ktoś prócz nich przeżył katastrofę. Każdą z ocalałych postaci poddał próbie – czy są godni dalej żyć. Pomyślnie egzamin zdali wszyscy, prócz Antonia i Sebastiana. Oni jedni nie przeszli żadnej przemiany, dalej kierowała nimi chciwość i niepohamowana żądza władzy. Żądza tak potężna, że odsuwająca na bok wszelki racjonalizm, popychająca do najgorszych czynów.

Można się było spodziewać, że Szekspir zaprowadzi obu na szubienicę. Tymczasem spiskowcy nie zawisną. Nie spotka ich zasłużona kara. Prospero przebacza im, zaprasza do swojego domu i zapowiada, że żadnej zemsty szukać nie będzie. Co charakterystyczne, taka postawa wprawia Antonio i Sebastiana w zupełne osłupienie. Istotnym jest, że Prospero cały czas zapowiada przebaczenia, ale nie zapomnienie win. Gdzie tu kwestia wolności? Spójrzmy na ostatni monolog Prospera. Słynny monolog. Znajdujemy tu zupełnie innego księcia Mediolanu. Kiedy zrzucił płaszcz i oddał swoją magiczną pałeczkę nie posiada już żadnej mocy, prócz swej własnej, ludzkiej, którą cechuje kruchość i zależność od woli innych. Jeszcze przed chwilą był zdolny przemienić swoich wrogów w milczące głązy, a teraz sam jest skazany na łaskę świata.

W tym samym momencie mówią do nas dwie osoby: bohater dramatu i jego autor. Obaj zrzucają z ramion płaszcz i mówią – to by było na tyle. Są wolni. Prospero powstrzymał się od zemsty – ta decyzja pokazuje jak głęboko niezależny jest w swoich decyzjach. Przy ich podejmowaniu potrafi odsunąć emocje na bok. Z kolei Szekspir nikogo nie morduje – czy jest większy akt wolnej woli?

W powszechnym mniemaniu wolność jest równa szczęściu. Monolog Prospera zaprzecza takiemu spojrzeniu. Świadomość wolności przyprawia Prospera o melancholię. Traci bowiem nie tylko władzę magiczną, traci również przyjaciela. Staje samotny. Zamieszkanie z powrotem w Mediolanie będzie dla niego końcem przygody, a początkiem zmagania ze starością.

„Już moje czary się prześniły,
Znowu mam własne, wątłe siły.
Dziś w waszych rękach moje życie:
Albo mnie tutaj uwięzicie,
Albo do Neapolu płynę.
Zdrajcy wszak odpuściłem winę
I tron mi oddał – więc zabierzcie
Mnie z tej bezludnej wyspy wreszcie.
Bym mógł odzyskać wolność drogą,
Niech wasze dłonie mnie wspomogą,
A oddech wasz niech pchnie po fali
Mój żagiel. To mój plan ocali,
By was zabawić. Już nie zdołam
Czarów przypomnieć, duchów zwołać,
Ale choć z tego rozpacz, drżenie,
Przecie w modlitwie ukojenie.
Wyjedna skarga przenikliwa
Tę łaskę, która grzechy zmywa.
By wasze zbrodnie były wymazane,
Niech z waszej łaski dziś wolnym się stanę.”

████████████████████

████████████████████

████████████████████

OMÓWIENIE PRZEPRACOWANYCH ZADAŃ

- I. możliwości wykorzystania pomysłów na zajęciach z młodzieżą (online i offline)
- II. „burza pomysłów” na sposoby eksploracji i eksploatacji dzieła Szekspira

SzekspirOn//line

ORGANIZATORZY

ORGANIZATORZY GTS

Dofinansowano ze środków
Narodowego Centrum Kultury
w ramach programu
„Kultura w sieci”

MECENAS

PARTNERZY

metropolitalna
Karta do Kultury™

PATRONI MEDIALNI

